

Alexander Koensler. **Israeli-Palestinian Activism:
Shifting Paradigms.**

Farnham: Ashgate. 2015. 194 pages

חן משגב*

פה בדרום הכל פוליטי! אתה חושב על הפוליטי כל הזמן. [...] פה בדרום היהודים העניים ביותר חיים לצד הפלסטינים העניים. [...] בתל אביב זה עובד אחרת. שם [בתל אביב] יש את ה"אקטיביסטים של מזג אויר נאה". כשמזג האוויר נאה אתה יוצא בשבת לשטחים הכבושים, אתה הולך לבנות כמה בתים שנהרסו [על ידי המשטר] בפלסטין, ובערב אתה יכול לשתות משהו על החוף בתל אביב. כאן, בנגב, אתה לא יכול לברוח. (עמ' 4)

ציטוט זה לקוח משיחה לא פורמלית של המחבר עם אקטיביסטית הפעילה בנגב, מוקדו של המחקר האתנוגרפי בספר. מחברו הוא אנתרופולוג אירופי אשר בעשור האחרון בילה תקופות אחדות במחקר בנגב. לדבריו, המחקר הוא "דיאלוג בין מחקר אתנוגרפי למחקר תנועות חברתיות" והוא מתמקד באקטיביזם ובאקטיביסטים פלסטינים (בדווים) ויהודים בכמה זירות מרכזיות. זירה מרכזית אחת שבולטת במחקר היא כפר בדווי "לא מוכר" המכונה בספר בשם (הבדוי) אבו-סף. בזירה זו עוקב המחבר אחר הפעילות האקטיביסטית של בדווים ויהודים נגד ההריסה החוזרת ונשנית של הכפר על ידי הרשויות. זירות אתנוגרפיות נוספות כוללות פעילויות משותפות אחרות וייחודיות של פלסטינים ויהודים, שהמחבר ערך בהן תצפיות משתתפות - מצעד של אקטיביסטים ברחבי הנגב, סמינר סוף שבוע משותף בכפר אקולוגי בדרום ועוד.

הספר מבקש למקד את תשומת הלב ב"קיום החברתי של הטענות" בהקשר של אקטיביזם, כלומר לא רק במקרה הבודד ובטענות ובתביעות של האקטיביסטים המבקשים לקדם שינוי חברתי ופוליטי. לדברי המחבר, המתודולוגיה האתנוגרפית, הכוללת תצפיות מתועדות ביומן שדה, ראיונות עומק והשתתפות פעילה באירועים, מספקת עדשה אנליטית שמאפשרת להבין פרשנויות, ייצור ידע ומשמעויות של המיקרו-פוליטיקה של אקטיביזם. אתנוגרפיה, בהיותה מתודולוגיה רפלקסיבית ופתוחה, מאפשרת גם התנתקות מקיבעון תיאורטי ואפיסטמי ונותנת למאורעות וליחסים החברתיים המתועדים לשחק תפקיד מרכזי בהגדרת הבעיות ובניתוחן אגב ייצור ידע עדכני בנוגע לתופעות החברתיות המתועדות. במקרה זה תופעות אלו כוללות אקטיביזם ומוביליות של אקטיביסטים, דפוסי פעילות אקטיביסטית ופרטואריים שונים למימושה. ניתוח שכזה, כך נטען, עשוי להוביל לשינוי פרדיגמות קיימות בנוגע לאקטיביזם ואף בנוגע ליחסי יהודים-פלסטינים. בסקירה אבקש לבחון את ביטוין ואת מימושן של טענות אלה במחקר המתועד. אפתח בסיכום קצר של מבנה הספר ומרכיביו.

הספר מחולק לשלושה שערים. השער הראשון כולל שני פרקים ומוקדש לסקירה מעמיקה המתמקדת ברבדים השונים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ובעיקר ביחסים שבין הבדווים בנגב

* המחלקה לפוליטיקה וממשל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ומרכז מינרבה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב

למדינת ישראל. כמו כן כולל שער זה סקירה תיאורטית ממצה על אקטיביזם ותנועות חברתיות הרלוונטיות למחקר. הוא מציע הסבר טוב וממצה למושגי יסוד בהיסטוריוגרפיה ובפוליטיקה המקומית, מושגים שסביר כי אינם מוכרים לקורא הלא-ישראלי - "תכנית החלוקה", "הסתדרות", "המנדט הבריטי" וכדומה. אלו מצטרפים למושגים נוספים החשובים להבנת הקונטקסט הישראלי-פלסטיני ומופיעים באינדקס שבסוף הספר. השער השני כולל שלושה פרקים ועיקרו ממצאי המחקר האתנוגרפי סביב הקמפיין נגד הריסת הכפר הבדווי אבו-סף. נוסף על התיאור האתנוגרפי העשיר כוללים הפרקים גם דיון בפרשנויות שונות לסיפור של הכפר - בקרב אקטיביסטים, ארגונים ומוסדות - בניגודים בסיפור ובאי-הבנות בין גורמים שונים בו. המחקר מנצל חלק זה של הספר לדיון מאתגר בהבניות של מושגים מקובלים בשיח האקדמי באנתרופולוגיה ובמדעי החברה בכלל, כגון "קהילה מקומית" או "אקטיביזם מלמטה". השער השלישי והאחרון של הספר מעביר את הקורא למרחבים אחרים של אקטיביזם, שהם חלק מהמחקר האתנוגרפי. מרחבים אלו כוללים סוגים של מוביליזציה חושית, אקספרימנטלית, אקולוגית ועוד. חשיבותם של מרחבים אקטיביסטיים אלו, שתיאורם המרתק הוא בעיניי שיאו של הספר, טמונה בסינרגיה החדשנית שהם מאפשרים בין אדם וסביבה וגם בין המרחבים הפוליטיים לפעילות הפוליטית המתקיימת בהם, ובהרחבת הרפרטואר האקטיביסטי המקובל, הכולל בעיקר לובי מוסדי.

לטענתו של קונסלר, העניין האינטלקטואלי העיקרי של הספר הוא בהבנה וניתוח אנליטי של האופנים שבהם אקטיביסטים ממחישים בפעילותם את הקטגוריות המקובלות בסכסוך הישראלי-פלסטיני, מאתגרים אותן, מבנים אותן מחדש וחותרים תחתיהן. נוסף על כך הוא מציע תובנות חדשות הנוגעות למחקר אתנוגרפי ולכתיבה על תנועות חברתיות, תובנות המחדשות את המחקרים הקיימים בנושא ומרעננות אותם. לטענתו, מחקרים אלו לרוב מוגבלים בגלל העיסוק המקובל במקרה מבחן ובאתר יחיד ומובחן וגם בגלל הזדהות של החוקרים עם התביעות של האקטיביסטים. ביקורתו מתמקדת באופן שבו חוקרים לוקחים כמובן מאליו את היחסים שבין שייכות קבוצתית וקהילתית, תביעות לשינוי חברתי ופוליטי והמציאות גופא, ומפרשים באופן לא ביקורתי את המניעים לאקטיביזם. אך האם הספר מציע חידוש עבור חוקרי תנועות חברתיות, אקטיביזם ופוליטיקה בכלל, ועבור העוסקים בהקשר היהודי-פלסטיני בפרט?

אין ספק כי קונסלר מיומן מאוד בעבודת המחקר האתנוגרפית והממצאים האמפיריים מרשימים, כתובים היטב ומתוארים בשפה חיה וקולחת. כך למשל בפרק הדן בניגודים ובאי-הבנות הכרוכים באקטיביזם מהסוג ה"ממוסד", הכולל בעיקר עבודת לובינג וקמפיינים ציבוריים המערבים אקטיביסטים פלסטינים (בדוים) ויהודים, הן מהגב והן מתל אביב (המשמשת בספר ניגוד פרדיגמטי לנגב), מתוארת המקריות שבה התגלתה למחקר העובדה כי ה"דיירים" הבדווים של הכפר ההרוס מחזיקים למעשה בתים בעיירה הבדווית הסמוכה ואינם חיים באמת בכפר (עמ' 57). עובדה זו חוזרת שוב ושוב במהלך הספר כחזיון לטענתו של המחבר כי הפוליטיקה האקטיביסטית של קמפיין ציבורי ואקטיביזם המבקש לשנות ממסדים היא פוליטיקה בעייתית, מעוררת אי-הבנות ופרשנויות מוטעות למושגים כגון "דיירים", "תושבים" או "בית". סיפור זה משמש גם להעלאת שאלות מתודולוגיות-אתיות חשובות: מה תפקידו של החוקר האתנוגרף? האם עליו לחשוף את ה"אמת" במגעיו עם אקטיביסטים יהודים או עם מוסדות וארגוני סיוע שאינם מבינים את המציאות הממשית העומדת מאחורי הפוליטיקה האקטיביסטית ומאחורי היחסים בין הבדווים למדינה? לדוגמה, הריאיון שעורך החוקר עם נציג ארגון הסיוע הבינלאומי אוקספם, ארגון השולח סיוע הומניטרי וחומרי לתושבי הכפר ההרוס, חושף את הפוליטיקה הממשית של הבדווים בנגב.

אלו למעשה אינם זקוקים לסיוע הומניטרי הכולל אוהלים ומזון, אך זקוקים מאוד לסיוע פוליטי. זו תובנה חשובה והמחבר מנתח אותה יפה, גם אם הוא עושה שימוש יתר ב"חשיפה" כי הבדווים מהכפר ההרוס, הנאבקים מול המדינה על הכרה בזכויותיהם על הקרקע, חיים למעשה בבית מסודר ביישוב הסמוך, בית שאינו נתון לסכנת הריסה.

גם תיאורים דרמטיים פחות הלקוחים מיומן השדה של המחבר מעלים שאלות חשובות וחושפים יחסי כוח ותבניות חשיבה בעייתיות על אקטיביזם, ממסד ואסטרטגיות פעולה. כזה הוא למשל תיעוד השיחה המקרית בין החוקר לשוטר משמר הגבול, יהודי ממוצא אוזבקי. שיחה זו התקיימה בצל ההריסות של הכפר הבדווי. השוטר, אשר היגר לישראל בגלל היחס למיעוט היהודי בארץ הולדתו מצד השלטונות המוסלמים, מבטא בסיפורו את היפוך יחסי הכוח המתקיים כעת בין מדינתו החדשה והמיעוט המוסלמי החי בה (עמ' 59). האתנוגרפיה העשירה חושפת אט אט את החולשה המדומה של הממסד לנוכח האקטיביסטים ואת יחסי הכוח המתקיימים בין הממסד והבדווים. הממצאים האתנוגרפיים נעים בין תיאור נקודת המבט של האקטיביסטים, יהודים ובדווים כאחד, ובין תיאור נקודת המבט הממסדית. כך למשל מובא תיאור חי במיוחד של משרד לשכת התכנון המחוזית והקשר שלה למשרד הראשי בירושלים. לשיחה הלא-פורמלית המתועדת של המחבר עם פקיד התכנון המקומי יש חשיבות רבה בהבנת יחסי הכוח בין המדינה והבדווים בנגב, לא פחות מחשיבותם של המקורות הרבים התיאורטיים והאמפיריים. שיחה זו מזכירה מאוד את מחקרה פורץ הדרך של חוקרת התכנון פטסי הילי (Healy)¹, אשר העלתה תובנות תיאורטיות מיישיבה יומיומית במשרד המתכנן המקומי ומתיעוד שיטתי של האינטראקציות המתקיימות בו בין התושבים לנציג הממסד. שיחות אחרות המתועדות בספר חושפות לא רק יחסי כוח אלא גם את "הצד האפל" של האקטיביזם, קרי תופעות של גזענות, שימוש לא הולם בילדים למען קידום תביעות של הצדדים ועוד.

חלקו השלישי של הספר מתאר את הפוליטיקה האקטיביסטית שמטרתה אינה בהכרח שינוי מוסדות אלא עוסקת באינדיבידואל עצמו. כאן מוצא המחבר פורמט חדש ומלהיב לשינוי חברתי ופוליטי, כלומר כזה המתחיל בשינוי תודעתי וביצירתם של מרחבים דמוקרטים שוויוניים ואקטיביסטיים. למאמץ ליצור ולהבנות משמעות באמצעות מרחבים אקטיביסטיים אלה, שהם חושיים, אקספרימנטליים או אפילו אקולוגיים, קורא המחבר "פוליטיקה פוליפונית" (עמ' 108). הדוגמאות שהוא מביא - מצעד פציפיסטי של יהודים ופלסטינים או סמינר סוף שבוע בכפר אקולוגי - יוצרים פוליטיקה של הכרה מלמטה, ברמת האינדיבידואל. האינדיבידואלים מייצרים מרחבים אוטונומיים שלישיים שמעצבים תודעה וזהות ויכולים להביא לשינוי של ממש, בניגוד לפוליטיקה הממוסדת, המתקשה לממש את התביעות שהיא פועלת בשמן. מרחבים של פוליטיקה פוליפונית מאפשרים גם מחוות גופניות שבסיטואציות פוליטיות מורכבות הופכות לאקטים רדיקליים של אקטיביזם (עמ' 127). מרחבים אלטרנטיביים אלו - לא זו בלבד שמיוצרת בהם פוליטיקה אקטיביסטית חדשנית ובעלת פוטנציאל, כזו העומדת בניגוד ואל מול הפוליטיקה האקטיביסטית הממוסדת של קמפיינים ציבוריים ושל מאבק קולקטיבי; אלא הם גם מקומות שבהם קטגוריות הזהות המקובלות והמכשילות משחקות תפקיד משני בלבד ומאבדות מחשיבותן. נקודה אחרונה זו, המדגישה פחות את המאבק המטריאלי, היא נקודה חשובה וחדשנית. עם זאת,

Healey, P. (1992). A planner's day: Knowledge and action in communicative practice. 1
Journal of the American Planning Association, 58(1), 9-20

העצמתו של האינדיבידואל על חשבון העשייה הקולקטיבית המשותפת נתפסת בספר בעין בלתי ביקורתית במידה מסוימת. קריאה ביקורתית יותר של התופעה החשובה והמשמעותית הזאת תבקש אולי לבחון אותה בהקשרים המקובלים בעידן הניאו-ליברלי המעצים את האינדיבידואליות. העדר צורם אחר נוגע להתעלמות מסוגיות מגדריות, בעוד זהויות אתנו-לאומיות ואפילו מעמדיות זוכות לניתוח מעמיק ומרתק. יתרה מזו, על אף חשיבותן של ההתפתחויות החדשות הללו בפוליטיקה האקטיביסטית נדמה כי מוקדם עדיין להספיד את האקטיביזם המטריאלי, העוסק בקרקע ובבית, בוודאי בהקשר הישראלי-פלסטיני. הספר, על אף יומרתו, עוסק בסופו של דבר במקרה המבחן המוגבל של הנגב ומתמקד בסיפור הבדווי ובשותפות היהודית-בדווית, ולא בהכרח ניתן להקיש מכך אל ההקשר הישראלי-פלסטיני הרחב. על אף מגבלות אלו זהו ספר חדשני ומרתק המאיר פן נוסף של הפוליטיקה האקטיביסטית במקומותינו, ויש בו עניין רב לאנתרופולוגים ולחוקרי פוליטיקה, מרחב וחברה.